

действием, до XX века. Сделан вывод, что длительное время (до середины XVIII века) в отечественном уголовном законодательстве отсутствовала детальная регламентация проблем уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних. Рассматриваемый период характеризуется жестокостью применяемых к несовершеннолетним наказаний и отсутствием, как правило, любой дифференциации уголовной ответственности в зависимости от возраста личности, но постепенно можно констатировать наличие процессов все более широкой дифференциации уголовной ответственности и гуманизации наказания несовершеннолетних.

Ключевые слова: несовершеннолетние, виды наказаний, исправительно-трудовой влияние.

Summary

Berezovskaya N. L. Origin and Development of Punishments Related to the Influence of Corrective Labor, Used to the Minors to the Twentieth Century. — Article.

This article examines legislative sources and scholarly literature on the inception and development of the penalties associated with correctional labor influence in the twentieth century. The conclusion is that for a long time (until the mid eighteenth century.) In the domestic criminal law was no detailed regulation of issues of criminal responsibility and punishment of minors. Analyzed period is characterized by cruelty penalties applicable to minors and the absence usually of any differentiation of criminal responsibility, depending on the age of the person, but gradually you can note the existence of more general processes of differentiation and humanization of the criminal punishment of minors.

Keywords: minors, penalties, corrective labor influence.

УДК 347.963:342.726-053.6

О. О. Храпенко

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД НЕПОВНОЛІТНІХ

Згідно з Основним законом Україна проголошена правовою демократичною соціальною державою, з чого виходить, що головною цінністю держави є людина, тобто забезпечення її прав, свобод та законних інтересів. Проте особливій увазі з боку держави вимагає забезпечення прав і свобод неповнолітніх, оскільки саме молодь складає майбутнє країни. Забезпечення її прав відповідає вимогам численних правових актів міжнародного характеру, що показує увагу до цього питання не лише нашої країни, а й міжнародної спільноти.

Задля цього в Україні створено цілу низку інституцій, метою яких є забезпечення прав і свобод саме неповнолітніх членів суспільства. Але, на превеликий жаль, слід констатувати, що незважаючи на досить значну кількість національних та міжнародних актів з питань забезпечення прав і свобод неповнолітніх, порушення прав цих членів суспільства мають поширений характер. Окрім того, досить часто й органи та особи, покликані забезпечувати дотримання законодавства в цій сфері, допускають порушення прав неповнолітніх. У зв'язку з цим діяльність органів прокуратури, що наділені доволі широким колом повноважень, у сфері забезпечення прав і свобод неповнолітніх набуває неабиякого значення. Зокрема, тільки протягом 2009 року на захист прав і свобод неповнолітніх органами прокуратури України порушено 1724 кримінальних справи, з них 1554 направлено до суду; внесено 12 637 приписів та подань; задоволено 5446 протестів; за актами прокурорського реагування при-

тягнуто до відповідальності 14 185 посадових осіб, відшкодовано 54 741 тис. грн, з них до бюджету 4017 тис. грн [1]. Протягом 2009 р. завдяки органам прокуратури реально поновлено права понад 185 тисяч неповнолітніх. Вказане лише зайвий раз підкреслює важливість діяльності органів прокуратури в означеній сфері. Таким чином діяльність органів прокуратури у цьому напрямку набуває неабиякого значення. У зв'язку з цим привертає увагу питання щодо поняття та змісту прокурорського нагляду у сфері захисту прав і свобод неповнолітніх.

Так, дослідженням окремих проблем діяльності прокуратури у сфері захисту прав і свобод неповнолітніх займалися такі вчені, як Ю. Ф. Беспалов, О. В. Єрмаков, І. Жеребной, О. Н. Здрок, Л. П. Іванова, М. І. Копетюк, О. Ю. Кузнецова, М. Лісовий, В. Г. Попов, Є. Ходико, Н. Шестакова, Н. В. Шость тощо. Проте в науці немає єдності щодо поняття та змісту прокурорського нагляду в означеній сфері, що й визначає актуальність обраної теми.

Метою статті є комплексне дослідження поняття прокурорського нагляду у сфері захисту прав і свобод неповнолітніх, а також дослідження змісту наглядової діяльності органів прокуратури в означеній сфері.

Захист прав і свобод неповнолітніх пов'язаний із здійсненням прокуратурою усіх без виключення функцій, передбачених ст. 121 Конституції України та п. 9 Перехідних положень Основного Закону. У зв'язку з цим забезпечення законності у сфері дотриманням прав і свобод неповнолітніх засобами прокурорського нагляду є досить складним завданням. Це обумовлено, по-перше, тим, що правова база міститься не в одному якомусь кодифікованому акті, а у численних правових актах законного та підзаконного характеру. По-друге, прокурорський нагляд за дотриманням законів про права і свободи неповнолітніх носить комплексний характер, оскільки знаходить свою реалізацію не в рамках однієї окремо взятої функції прокуратури, а в їх єдності і взаємозв'язку. Наприклад, при здійсненні нагляду за додержанням і застосуванням законів виявляються порушення та вносяться відповідні акти прокурорського реагування, а в разі виявлення в допущених порушеннях ознак злочину — порушуються кримінальні справи. Органами прокуратури також здійснюється нагляд за додержанням законів при розслідуванні кримінальних справ, в подальшому силами прокуратури здійснюється підтримання державного обвинувачення, а в процесі відбуття покарання неповнолітнім органами прокуратури також здійснюється нагляд за дотриманням законів у межах відповідної конституційної функції. Крім того, в передбачених законом випадках прокуратура здійснює представництво інтересів неповнолітніх у суді. По-третє, нагляд за дотриманням законів у сфері забезпечення прав неповнолітніх, у свою чергу, може розподілятися на окремі напрямки наглядової діяльності, зокрема, за дотриманням законодавства щодо права на освіту, щодо забезпечення прав неповнолітніх осіб, позбавлених батьківського піклування.

Усе це свідчить про комплексний характер діяльності прокуратури у сфері забезпечення прав і свобод неповнолітніх. У той же час слід звернути увагу, що у науковій літературі та чинному законодавстві не склалося єдиного підходу до визначення поняття прокурорського нагляду за дотриманням прав та свобод

неповнолітніх. Зокрема, Т. Корнякова його визначає як одним з пріоритетних напрямів прокурорської діяльності» [2, 8], М. І. Копетюк розглядає як одну з найважливіших пріоритетних галузей діяльності прокуратури [3, 26], Л. П. Іванова визначає як підгалузь [4, 136], а Г. О. Мурашин вважає, що нагляд у справах неповнолітніх є однією зі спеціально виділених ділянок діяльності прокуратури [5, 151]. В одній з найостанніших робіт, присвячених прокурорському нагляду за додержанням законів щодо захисту прав і свобод неповнолітніх, Г. В. Попов розглядає його як специфічну підгалузь діяльності органів прокуратури, що здійснюється в межах галузевих наглядових функцій [6, 32]. До речі, в наказі Генерального прокурора України «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод неповнолітніх» від 15 квітня 2004 р. № 6/1 гн [7, 11] він визначений як «напрямок діяльності» (п. 1).

Зважаючи на викладене та звертаючи увагу на той факт, що прокурорський нагляд за додержанням законів щодо захисту прав і свобод неповнолітніх реалізується в межах не однієї, а декількох функцій прокуратури, можемо стверджувати, що є всі підстави розглядати досліджувану діяльність прокуратури як комплексний правовий інститут. В той же час вважаємо, можна виділити окремі напрямки діяльності органів прокуратури в межах досліджуваного правового інституту, зокрема, нагляд за дотриманням законодавства щодо права на освіту неповнолітніх, нагляд щодо забезпечення прав і свобод неповнолітніх осіб, позбавлених батьківського піклування тощо.

Досліджуючи питання щодо поняття прокурорського нагляду у сфері захисту прав і свобод неповнолітніх неможливо обійти і проблеми, пов'язані із його змістовною стороною, що пов'язано із цілою низкою складностей термінологічного характеру.

Зокрема, на сьогодні існує певна проблема щодо визначення змісту наглядової діяльності прокуратури у сфері захисту прав і свобод неповнолітніх. Це, зокрема, пов'язано з тим, що в чинному законодавстві немає термінологічної єдності відносно осіб, які не досягли 18 років.

Конвенція про права дитини та Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей усіх осіб у віці до 18 років позначає терміном «діти», відповідно до чого і робляться спроби використовувати його у вітчизняному законодавстві до означеної вікової групи. Останнім часом і в системі органів прокуратури відбулися зміни, коли в назві відповідних підрозділів слово «неповнолітні» було змінена на «діти». Водночас досить поширеним у вітчизняних законодавчих актах є саме термін «неповнолітні». Він використовується у Податковому кодексі (ст. ст. 70.16.7, 99, 170, 179), Кодексі адміністративного судочинства України (ст. ст. 12, 56, 142, 272), Цивільному процесуальному кодексі України (ст. ст. 27-1, 29, 39, 43, 81, 94, 110, 182, 234, 236, 238, 241, 245), Цивільному кодексі України (ст. ст. 32, 35, 54, 55, 59–61, 63, 69, 77, 203, 221, 222, 242, 261, 272, 292, 1032, 1179, 1180, 1182, 1191, 1199, 1206, 1241, 1292), Кримінально-виконавчому кодексі України (ст. ст. 12, 19, 38, 51, 88, 92, 106, 108, 140, 144–146, 148, 149, 154, 156,

157, 161), Господарському кодексі України (ст. 69), Митному кодексі України (ст. ст. 367, 374), Кримінально-процесуальному кодексі України та ін. Кримінальний кодекс України дwoяко використовує поняття «неповнолітні». У ст. ст. 61, 66, 97–105, 107, 108, 120 КК У ним охоплюються особи, у віці від 14 до 18 років. Проте в Особливій частині КК України під цим же терміном, коли встановлюється кримінальна відповідальність за злочини, вчинені проти неповнолітніх, розуміються усі особи до 18 років, хоча в окремих випадках використовується і поняття «малолітній». Досить неоднозначно вказані поняття використовуються в Сімейному кодексі України. Щодо усіх осіб, які не досягли вісімнадцяти років, використовується термін «діти», з якого виділяються дві категорії: малолітні — діти до 14 років, неповнолітні — діти у віці від 14 до 18 років. Саме цей термін використаний у відповідному галузевому наказі Генерального прокурора України № 6/1 «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод неповнолітніх» (виділено мною. — О. Х.). В той же час термін «діти» у Цивільному кодексі України застосовується для позначення відповідних родинних зв'язків (ч. 2 ст. 1266) у контексті права на спадщину. Аналогічно цей термін використаний і в Кримінально-виконавчому кодексі (ст. 110) та в Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. [8, 1764] (ч. 1 ст. 1).

З метою подолання такого термінологічного різноманіття, що вживається відносно осіб, які не досягли вісімнадцяти років, вважаємо за доцільне повернутися до використання терміна «неповнолітні» для охоплення осіб вказаної вікової категорії, з допущенням використання терміна «малолітні». Термін діти, на наш погляд, допустимий виключно для позначення родинних зв'язків. У зв'язку з цим, логічно виникає висновок перейменувати відповідні структурні підрозділи обласних прокуратур та Генеральної прокуратури України. До доцільності використання терміна «неповнолітні» також наводить і назва одного з останніх Указів Президента України від 24 травня 2011 р., «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх (виділено мною. — О. Х.) в Україні» [9, 1663].

Потребує додаткового дослідження також питання щодо того, що саме виступає об'єктом наглядової діяльності прокуратури в контексті досліджуваної теми: права неповнолітніх, їх права і свободи або права і законні інтереси.

У цьому разі можна звернути увагу на правове регулювання захисту неповнолітніх. Наприклад, неоднозначно питання щодо захисту цих осіб вирішене у Конвенції про права дитини 1989 р. [10], оскільки в назві цього документа фігурує термін «права», проте в тексті цього документа йдеться також про обов'язок держав забезпечувати захист інтересів та свобод осіб, що не досягли повноліття.

Як приклад українського законодавства можна навести Указ Президента України від 4 травня 2007 р., яким передбачається здійснювати комплекс заходів щодо захисту прав та законних інтересів (виділено мною. — О. Х.) дітей [11, 125]. Неоднозначно це питання вирішувалося і в галузевих наказах Генерального прокурора України. Зокрема, в наказі від 4 квітня 1992 р. № 11 [12],

наказі від 26 жовтня 1998 р. № 9 [13] та наказі від 28 жовтня 2002 р. № 3/1 [14] увага прокурорів зверталася на захист прав неповнолітніх. Проте в чинному галузевому наказі від 15 квітня 2004 р. № 6/1 [7] Генеральний прокурор України вже орієнтує підпорядкованих прокурорів на захист прав і свобод неповнолітніх.

По-різному це питання вирішується і в науковій літературі. Зокрема, О. Ю. Кузнецова [15], Н. О. Здрок [16] та Н. Шестакова [17] відстоюють позицію щодо захисту прав і законних інтересів неповнолітніх, Ю. Ф. Беспалов [18], О. В. Єрмаков [19] та Є. Ходико [20] виступають за захист саме прав вказаної групи осіб, І. Жеребной вказує на захист інтересів неповнолітніх [21]. Проте найбільш вірною нам вважається думка В. Г. Попова [22] та М. Лісового [23], що діяльність прокуратури має бути спрямована на захист прав і свобод неповнолітніх, тим більше, що така позиція відображена в Конституції України та закріплена в чинному наказі № 6/1. Окрім того, нам імпонує закріплена у згаданому наказі спрямованість наглядової діяльності прокуратури саме на дотримання прав і свобод неповнолітніх, а не на дотримання законодавства щодо цих осіб. У цьому положенні як раз і знаходить втілення положення Основного Закону, що головною цінністю в державі є особа.

Література

1. Збірник статистичної інформації про роботу прокурора за 12 місяців 2009 року по Україні (у розрізі областей) // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/statistics.html?_m= fslib&_t= fsfile&_c=download&file_id=157904.
2. Корнякова Т. Трансформація та значення функції нагляду за додержанням прав і свобод громадян // Прокуратура. Людина. Держава. — 2005. — № 5. — С. 3–8.
3. Копетюк М. І. Прокурорський нагляд за додержанням законодавства щодо неповнолітніх: монографія / М. І. Копетюк. — Луцьк : РВВ «Вежа», 2006. — 154 с.
4. Иванова Л. П. Полномочия прокурора по надзору за исполнением законов о несовершеннолетних // Компетенция прокуратуры СССР : межвуз. сб. науч. тр. — Свердловск : Свердлов. Ордена трудового красного знамени юрид. ин-т им. Р. А. Руденка, 1985. — С. 133–138.
5. Мурашин Г. А. Органы прокуратуры в механизме советского государства / Г. А. Мурашин. — К. : Наук. думка, 1972. — 178 с.
6. Попов В. Г. Прокурорський нагляд за додержанням законів щодо захисту прав і свобод неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / В. Г. Попов. — К., 2011. — 241 с.
7. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав неповнолітніх : наказ Ген. прокурора України № 6/Ігн від 15 квіт. 2004 р. // Збірник діючих наказів Генерального прокурора України. Станом на 20 жовтня 2006 року. — О., 2007. — С. 11–14.
8. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квіт. 2011 р. № 3206-VI // Офіційний вісник України. — 2011. — № 44. — Ст. 1764.
9. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : схвалена Указом Президента України від 24 трав. 2011 р. № 597/2011 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 41. — Ст. 1663.
10. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021&p=1308136997377330.
11. Про додаткові заходи щодо захисту прав та законних інтересів дітей : указ Президента України від 4 трав. 2007 р. № 376/2007 // Офіційний вісник Президента України. — 2007. — № 7. — Ст. 125.
12. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів про права неповнолітніх :

- наказ Генерального прокурора України від 4 квіт. 1992 р. № 11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.lnu.ua/doc/?uid-1041.5806.0>.
13. Про організацію роботи органів прокуратури щодо забезпечення нагляду за додержанням законів, спрямованих на попередження правопорушень серед неповнолітніх, захист їх прав : наказ Ген. прокурора України від 26 жовт. 1998 р. № 9 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_7q/pg_ihnloc.htm.
 14. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів про права неповнолітніх : наказ Ген. прокурора від 28 жовт. 2002 р. № 3/1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_7q/pg_ihnlov.htm.
 15. Кузнецова О. Ю. Гражданско-правовая защита прокурором прав и законных интересов несовершеннолетних в процессе их усыновления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / О. Ю. Кузнецова. — М., 2003. — 166 с.
 16. Здрок О. Н. Защита прав и интересов несовершеннолетних в гражданском судопроизводстве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. Н. Здрок. — Минск, 1999. — 20 с.
 17. Шестакова Н. Роль прокурора у захисті прав та інтересів неповнолітніх // Вісник прокуратури. — 2008. — № 1. — С. 33–36.
 18. Беспалов Ю. Ф. Защита прав несовершеннолетних // Российская юстиция. — 1997. — № 1. — С. 32–34.
 19. Ермаков А. В. Организация прокурорского надзора в сфере защиты прав несовершеннолетних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / А. В. Ермаков. — М., 2007. — 183 с.
 20. Ходико Є. Захист прав неповнолітніх // Вісник прокуратури. — 2009. — № 7. — С. 33–35.
 21. Жеребной І. Діяльність органів місцевого самоврядування та прокуратури щодо захисту інтересів неповнолітніх: цивільно-процесуальний аспект // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 3. — С. 79–83.
 22. Попов В. Г. Прокурорський нагляд за додержанням законів щодо захисту прав і свобод неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / В. Г. Попов. — К., 2011. — 241 с.
 23. Лісовий М. Прокуратура на захисті прав і свобод неповнолітніх // Вісник прокуратури. — 2010. — № 1. — С. 18–28.

Анотація

Храпенко О. О. Поняття та зміст прокурорського нагляду у сфері захисту прав і свобод неповнолітніх. — Стаття.

У статті досліджується поняття прокурорського нагляду у сфері захисту прав і свобод неповнолітніх, робиться висновок, що його можна визначити як комплексний правовий інститут. Висловлюються аргументи на користь використання відносно осіб, які не досягли вісімнадцяти років, терміна «неповнолітні». Доводиться, що змістом прокурорського нагляду в досліджуваній сфері має бути захист саме прав і свобод неповнолітніх, що відповідає положенням Конституції України.

Ключові слова: прокуратура, прокурорський нагляд, неповнолітні, захист прав і свобод.

Аннотация

Храпенко Е. О. Понятие и содержание прокурорского надзора в сфере защиты прав и свобод несовершеннолетних. — Статья.

В статье исследуется понятие прокурорского надзора в сфере защиты прав и свобод несовершеннолетних, делается вывод, что его можно определить как комплексный правовой институт. Высказываются аргументы в пользу использования относительно лиц, которые не достигли восемнадцати лет, термина «несовершеннолетние». Доказывается, что содержанием прокурорского надзора в исследуемой сфере должна быть защита именно прав и свобод несовершеннолетних, что отвечает положениям Конституции Украины.

Ключевые слова: прокуратура, прокурорский надзор, несовершеннолетние, защита прав и свобод.

Summary

Khrapenko Y. O. Concept and the Maintenance of Public Prosecutor's Supervision of Sphere of Protection of the Rights and Freedom of Minors. — Article.

In article the concept of public prosecutor's supervision of sphere of protection of the rights and

freedom of minors is investigated, the conclusion becomes that it can be defined as complex legal institute. Arguments in favor of use concerning persons who have not reached eighteen years, the term «minors» express. It is proved that protection of the rights and freedom of minors that answers with position of the Constitution of Ukraine should be the maintenance of public prosecutor's supervision in investigated sphere.

Keywords: Office of Public Prosecutor, public prosecutor's supervision, minors, protection of the rights and freedom.

УДК: 316.647.5:340.12

І. В. Галицький

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТОЛЕРАНТНОСТІ

У двадцятому сторіччі термін «толерантність» все частіше став зустрічатись на сторінках філософських словників. Так, у *Філософському енциклопедичному словнику* автор статті про толерантність В. Лісовий вказує, що толерантність — це термін, яким позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей [1, 45–46]. Автор виходив з того, що світоглядною основою толерантності є цінування різноманітності — природної, індивідуальної, суспільної, культурної. Характер проблеми має у своїй основі конкретний історичний факт: як філософська категорія толерантність була сформульована у зв'язку із проблемою віротерпимості, як своєрідне осмислення результатів двохсотлітньої ворожнечі, в якій представники релігійних конфесій (протестанти і католики) винищували один одного.

Деякі автори вважають існування толерантності очевидним протягом усієї історії людства, оскільки ця історія завжди являла собою зустріч не тільки різних моральних, філософських, релігійних або політичних доктрин, але й насамперед — різних культур [2, 65].

Поняття толерантності порівняно нове в українському суспільствознавстві, але досить міцно вкорінене в західній політичній і правовій філософії. Теорія толерантності існує в рамках філософії лібералізму, джерела якої звичайно виявляють у працях різних мислителів періоду Реформації і Просвіти, а розвиток простежують аж до новітніх дискусій у сфері політичної філософії. У західній ліберальній літературі склалася стійка уява про те, що основи теорії толерантності були закладені Джоном Локком у його «Посланні про віротерпимість» [3], Дж. Стюартом Миллем у його есе «Про свободу» [4], Джоном Роулзом у «Теорії справедливості» [5] і «Політичному лібералізмі» [6]. У вітчизняній науковій думці вважається, що подібне розуміння історії є не чим іншим, як політичним міфом. Ми цілком розділяємо подібну точку зору. Адже «класичне» ліберальне розуміння толерантності грішить самим крайнім європоцентризмом (англоцентризмом), ігноруючи можливість існування культурно інших парадигм толерантності. Так чи інакше, але саме такий загальний стан теорії толерантності на сьогоднішній день. Щоб уникнути політичної небезпеки, яка